

пологію граматических категорій на нових методологіеских принципах, нормировать граматическую термінологію. Студії с функціонального на-
 правлення стали можливі благодаря теоретическим основам, заложеним
 в трудах, посвященних формально-граматическому, структурно-семантичес-
 кому и коммунікативному описанию граматических категорій.

В статті описані основні підходи к аналізу частиц в сучасній лин-
 гвістическій, охарактеризовані особенности еволюції взглядов на частицу, проана-
 лизировані концептуально-основополагаючі принципи и прослежено соот-
 ношение формально-граматического и семантического проявлений частиц
 в произведениях Бориса Гринченко, определена синтаксическая роль частицы
 в высказывании.

Ключевые слова: частица, высказывание, предложение, семантика, функ-
 ция, функціональний аспект.

**Vintoniv Mykhaylo. Particles in idiostyle of Boris Grinchenko: functional-
 semantic expression.** In the current study of grammar, linguists pay attention to the
 issue of official classifications of parts of speech, due to the desire to deepen
 typology of grammatical categories on new fundamental and methodological
 principles and to regulate grammatical terminology. Studies of functional direction
 are made possible by a strong theoretical foundation laid in the works devoted to
 formal grammatical, structural and semantic description of communicative and
 grammatical categories.

The main approaches to the analysis of particles in modern linguistics were
 described in the article. The peculiarities of the evolution of attitude to the particles
 were determined, the conceptual and fundamental principles were analyzed, the ratio
 of formal grammatical and semantic expressions of particles in the works of Boris
 Grinchenko was investigated and the syntax role of the particle in the statement was
 defined in the paper.

Key words: particle, statement, sentences, semantics, function, functional aspect.

УДК 811.161.2'367.332:821.161.2-31.09

Олександра Гандзюк

ТЕМПОРАЛЬНІ СИНТАКСЕМИ У РОМАНІ ІРИНИ ВІЛЬДЕ «СЕСТРИ РІЧИНСЬКІ»

У статті, що стосується функційного синтаксису, йдеться про просте
 ускладнене речення. Подані імена вчених, які працюють над проблемою дослі-
 дження вторинних предикатних синтаксем. У праці докладно проаналізовано
 темпоральні синтаксеми, засвідчені в романі Ірини Вільде «Сестри Річинські»,

закцентовано увагу на їхній частиномовній належності. З'ясовано поширеність темпоральних синтаксем у структурі тексту. Підкреслено, що в українській мові нараховують 38 приєменників, які формують темпоральні відношення. Схарактеризовано семантику темпоральних синтаксем. Зроблено висновок про те, що темпоральні синтаксеми в цьому романі широко представлені прислівниками, безприєменниковими та приєменниково-відмінковими формами іменників та дієприслівниками.

Ключові слова: синтаксис, функційний синтаксис, просте ускладнене речення, синтаксема, вторинні предикатні синтаксеми, темпоральні синтаксеми.

Обґрунтування наукової проблеми та її значення. Темпоральні синтаксеми «виражають часові відношення між елементарними простими реченнями, вказуючи на одночасність або різночасність подій, явищ, на їх кількісно-часові вияви» [1, с. 140]. Вони представляють найпоширеніший вид вторинних предикатних синтаксем і регламентують часові відношення між вихідними елементарними простими реченнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У синтаксисі давно використовують поняття «синтаксема». Її функційну специфіку подано в працях І. Р. Вихованця, Н. В. Гуйванюк, Н. М. Костусяк, О. Г. Межова, Т. Є. Масицької, О. М. Гандзюк та інших дослідників. Темпоральні синтаксеми по-різному використовували різні письменники. Тому порушена нами тема дослідження актуальна.

Мета роботи полягає в ґрунтовному аналізі специфіки темпоральних синтаксем у романі Ірині Вільде «Сестри Річинські». **Завдання** статті: 1) виявити темпоральні синтаксеми у тексті твору; 2) визначити їхню частиномовну належність.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Із погляду семантики темпоральні синтаксеми мають два різновиди: а) синтаксеми, яким притаманне загальне значення часу: *Майже рік тривав між ними двобій* (т. 2, с. 4); б) синтаксеми, що мають загальне значення хронологічних меж тривання дії, або стану, тобто вказують на час, протягом якого відбувається дія або стан: *Ти не забувай, що п'ять років прожив він лише* (т. 2, с. 9). Синтаксеми першого різновиду вказують на те, що: а) дія або стан пов'язується з відповідним моментом часу: – *Ви на старість сказались до решти!* (т. 3, с. 44); б) дія або стан відбувається одночасно з іншою дією або станом, що виражається в реченні віддієслівним іменником або іменником, який називає відповідний період часу; в) дія або стан відбувається до настання якої-небудь іншої дії, стану або події: – *А кот-*

ра паненка перед шлюбом не захоплюється такими платонічними мілосцями? (т. 3, с. 40).

Темпоральні синтаксеми другого різновиду повідомляють: а) як довго, протягом якого часу триває дія або стан: *Там хмародери і важка індустрія, а ти маршируєш галицьким Поділлям, що тобі роками втовкмачував в голову Борис Каминецький* (т. 2, с. 293); б) за який час відбувається дія або стан: *Це була єдина щира фраза, яка прорвалася крізь його уста за цілу добу* (т. 1, с. 40); в) з якого часу настає і триває дія або стан: *Ще з самого ранку вона почувала якусь тривогу в тілі* (т. 2, с. 350); г) до якої часової межі триває дія або стан: *До самого кінця життя вона залишиться в моїй пам'яті* (т. 1, с. 343).

Темпоральні форми *в + зн. в., в + місц. в., з + зн. в., з + ор. в., за + зн. в., на + зн. в., на + місц. в., під час + род. в., при + місц. в., серед + ор. в., посеред + род. в., о (об) + місц. в., впродовж + род. в., наприкінці + род. в., протягом + род. в., під час + род. в., одночасно з + ор. в., у процесі + род. в.* указують на одночасність, напр.:

на + місц. в.: На початку нашого століття Мединський з колосальним успіхом гастролював у всіх столицях світу, пожинаючи лаври слави та збиваючи гроші (т. 2, с. 33);

з + зн. в.: Ольга з хвилину гіпнотизувала поглядом Оксану, поки та нарешті подивилась на неї (т. 1, с. 507);

з + ор. в.: Що ж, з часом Катерина наведе порядок і в цій справі, а поки, якщо виникне така необхідність, виправдає його простацькі навиви, як захоплення фольклором (т. 1, с. 10);

за + род. в.: Повернуться наші і в першу чергу спитають його, що тут творилося за їхньої відсутності (т. 1, с. 25);

наприкінці + род. в.: Наприкінці квітня відбулася зустріч Бронка з Зеленим (т. 2, с. 284);

під час + род. в.: Під час ескортування згадана вище Мартинчук кидається на конвоїра, вже згаданого Яна Купку, з метою нанесення йому важкого тілесного ушкодження, чим допускається злочину згідно з артикулом таким-то карного кодексу Речі Посполитої (т. 2, с. 75);

за + зн. в.: За тиждень він дійсно з'явився у Річинських (т. 1, с. 437);

на + зн. в.: Відповів, що залишився б ще на рік, якщо вона не має нічого проти нього (т. 2, с. 182);

о + місц. в.: – Декоративні, думав далі про дерева, о кожній порі року (т. 3, с. 4).

Найбільше форм представлено в групі засобів на позначення неозначеної одночасності. Серед них широкі сполучувальні можливості має

в + місц. в.: *А ось наприкінці третього ярусу «ячмінка», якої плоди справді дозрівають в одній порі з ячменем (т. 3, с. 4).*

Форми *з + ор. в., близько + род. в., перед + ор. в., напередодні + род. в., проти + род. в., раніше (раніш) + род. в., до + род. в., після + род. в., опісля + род. в., по + місц. в., вслід за + ор. в., слідом за + ор. в., пізніше (пізніш) + род. в., між + ор. в.* слугують показником значення різночасності, напр.:

з + ор. в.: *З відходом Зоні виникло питання про заміну мешкання на менше (т. 3, с. 279);*

перед + ор. в.: *Такий вибух може бути останнім спалахом енергії перед смертю (т. 3, с. 24);*

до + род. в.: *Коли до війни обняв парафію у Вільхівцях, то стара резиденція містилася в самому кінці, коло самого підніжжя горба (т. 3, с. 4);*

після + род. в.: *Після безсонної ночі, наче після каварської витівки у молодості (т. 1, с. 3); Після вечері вийшла вона на ганок, щоб зачерпнути свіжого повітря (а насправді, щоб побути на самотині з своїми думками), коли почувла в саду якийсь шерех (т. 3, с. 163); Вона хотіла було піти відразу після втечі Слави з дому, але пожаліла Олену (т. 3, с. 278).*

Одним із «морфологічних варіантів темпоральних синтаксем виступає знахідний відмінок» [1, с. 145]. Це відбувається тоді, коли він вжитий у нетиповій для українських відмінків прислівниковій семантико-синтаксичній позиції. За такої умови в нього відсутні його власне-відмінкові ознаки. Зазначений функційний потенціал мають сполуки *над + зн. в., по + зн. в., через + зн. в.:* *Чого не можна було сказати про «циганки», «мазурки», «кармазинки» чи «медінки», які фактично родили через рік (т. 3, с. 4).*

Темпоральне значення за певних умов властиве й орудному відмінку. Він має здатність передавати такі варіанти значення часу: час, в один із моментів якого щось здійснюється; дистрибутивний неозначений час; дистрибутивний означений час: *Роками маневрував отак, і було все гаразд (т. 3, с. 7).*

Для родового відмінка із темпоральною семантикою характерне поширення на назви частин доби, днів тижня, року, пів року тощо. Це відбувається тоді, коли він поєднується з прикметниками або його займенниковим різновидами [1, с. 146]: *Пізньої осені пройшла чутка, що всю смугу очищатимуть від населення, жодна жива душа, мовляв, не буде залишена тут (т. 1, с. 141); Одного травневого вечора в житті Ольги сталося щось незвичне (т. 3, с. 163).*

Темпоральні синтаксеми можуть виражатися і прислівниками. Морфологізовані прислівники мають значення:

а) одночасності (*вранці, вдень, ввечері, смерком, вночі, опівночі, взимку, влітку, навесні*): *Влітку милують наше око квіттям і зеленню, а взимі чіткістю рисунка* (т. 3, с. 4);

б) часової попередності (*вчора, позавчора, давно*): *Пошту привіз старий ще вчора ...* (т. 3, с. 12);

в) часової наступності (*завтра, післязавтра, пізніше, потім, незабаром*): *Згодом сам визнав це за свою тактичну помилку* (т. 3, с. 6);

г) початкової часової межі (*віднині, відколи, споконвіку, зранку, змолоду, зроду*), напр.: *...відколи Маркіян Івашків посів місце в її житті, Неля змінила думку про так звані підпільні організації; в політичній сегрегації вона не дуже розбиралася* (т. 3, с. 172); – *Відколи я пам'ятаю, вічно в нашій родині нарікалося на це мешкання* (т. 3, с. 279);

д) кінцевої часової межі (*довіку, дотепер, донині, дозавтра*): *Знайомі і родина молодого теолога дивувалися, як це він, такий вродливий, такий добре уложений, з такої родини, з таким поведженням у товаристві, з серцем голуба і личком херувима, дотепер не угледів собі пари серед попівських дочок* (т. 3, с. 20);

е) постійної дії (*щовесни, завжди*): *Те, що дерева озеленюються щовесни, ще не означає, буцім вони не старіють, – спробував знічев'я пофілософствувати* (т. 3, с. 4); *Завжди, було, нагадував паламареві, щоб не жалів ладану до кадильниці, аби вбити той труп'ячий дух* (т. 3, с. 5).

Деякі прислівники з часовим значенням можуть мати також займенникове походження: а) прислівники, які вказують на загальний стосунок до часу: *тоді, тепер, зараз, завжди*, напр.: *Як придалася б їй тепер щира порада!* (т. 3, с. 163); б) прислівники, що позначають вихідний часовий орієнтир: *відтоді, відтепер, відколи*, напр.: *Спочатку не могла зорієнтуватися, з якої сторони він походить і хто його спричиняє: людина чи звірина* (т. 3, с. 163); в) прислівники, які вказують на кінцеву часову межу: *доти, досі*: *Досі йому здавалося, що приємні відчуття – це скороминущі і перелітні враження, подібні до того, що відчуваемо у сні, і, як сон, вони неповторні* (т. 1, с. 433). Тут також наявні неозначені прислівники *колись, деколи, іноді, інколи* і заперечний прислівник *ніколи*: *Озираючись подеколи, бачила на санчатах закушкану, дорогу їй людину, весь час задивлену в небо, в те синє, просторе, що колись було йому раєм, а потім так безжально кинуло його неподалік Вузлової в осінні кураї, де б він і кров'ю стік, якби його не підбрала зіркоока синьограйська дівтора* (т. 1, с. 23).

У вираженні обставин часу активна роль належить дієприслівникам. Дієприслівники виражають значення одночасності та різночасності (часової попередності й часової наступності), напр.: *Пустившись кілька кроків вниз по доріжці, отець Сидір знову зупинився* (т. 3, с. 10). Різночасність зумовлює доконаний вид дієприслівника та різновидові дієслівні форми: *Перехилившись через поруччя ганку, вона занурює пальці в його чуприну* (т. 3, с. 165). Значення різночасності властиве дієприслівникам доконаного виду в поєднанні з дієсловами доконаного виду минулого часу: *Трохи очунявши, покликав до себе Бронка Завадку* (т. 3, с. 278); *Написавши щось похапцем, подав папірець Завадці* (т. 3, с. 278)

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Темпоральні синтаксеми в романі Ірини Вільде «Сестри Річинські» широко представлені прийменниково-відмінковими та безприйменниковими формами іменника, прислівниками й дієприслівниками. Роман Ірини Вільде варто досліджувати також із погляду специфіки вияву в ньому вторинних предикатних синтаксем інших типів.

Література

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
2. Вільде Ірина. Сестри Річинські : [роман] / Вільде Ірина. Твори : В 5-ти т. – К. : Дніпро, 1986–1987. –
Т. 1. Кн. 1 / передм. Р. Іваничука. – 1986. – 640 с.
Т. 2. Кн. 2. Ч. 1. – 1987. – 424 с.
Т. 3. Кн. 2. Ч. 2. , 1987. – 478 с.
3. Гандзюк О. М. Прийменниково-відмінкові форми як темпоральні синтаксеми (на матеріалі оповідань і повістей М. Коцюбинського) / О. М. Гандзюк // Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту. – Сер. «Філологія». – № 7. – 2005. – С. 207–210.
4. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні відношення в системі синтаксичних одиниць : монографія / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.
5. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : монографія / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 457 с.
6. Мацицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченневих залежностей : монографія / Т. Є. Мацицька. – Луцьк : ТВД «Твердиня», 2106. – 416 с.
7. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія / О. Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.

Referens

1. Vykhoanets I. R. Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainsoi movy / I. R. Vykhoanets. – K. : Nauk. dumka, 1992. – 222 s.
2. Vilde Iryna. Sestry Richynski : [roman] / Vilde Iryna. Tvory : V 5-ty t. – K. : Dnipro, 1986–1987. –
T. 1. Kn. 1 / peredm. R. Ivanychuka. – 1986. – 640 s.
T. 2. Kn. 2. Ch. 1. – 1987. – 424 s.
T. 3. Kn. 2. Ch. 2. , 1987. – 478 s.
3. Handziuk O. M. Pryimennykovo-vidminkovi formy yak temporalni syntaksemy (na materialy opovidan i povistei M. Kotsubynskoho) / O. M. Handziuk // Nauk. zapysky Vinnutskoho derzh. ped. un-tu. – Ser. «Filolohiia». – № 7. – 2005. – S. 207–210.
4. Huivanuk N. V. Formalno-semantychni spivvidnoshennia v systemi syntaksynykh odynyts : monohrafia / N.V. Huivanuk. – Chernivtsi : Ruta, 1999. – 336 s.
5. Kostusiak N. M. Struktura mizhrivnevych katehorii suchasnoi ukrainsoi movy : monohrafia / N. M. Kostusiak. – Lutsk : Volun. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2012. – 457 s.
6. Masytska T. Ye. Typolohia semantyko-syntaksychnykh rechennevych zalezhnos-tei : monohrafia / T. Ye/ Masytska. – TVK «Tverdynia», 2016. – 416 s.
7. Mezhev O. H. Typolohia minimalnykh semantyko-syntaksychnykh odynyts : monohrafia / O. H. Mezhev. – Lutsk : Volun. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2012. – 464 s.

Гандзюк Александра. Темпоральные синтаксемы в романе Ирины Вильде «Сестры Ричинские». В статье, касающейся функционального синтаксиса, речь идет о простом усложненном предложении. Представлены имена ученых, работающих над проблемой исследования вторичных предикатных синтаксем. В работе подробно проанализированы темпоральные синтаксемы, функционирующие в романе Ирины Вильде «Сестры Ричинские», акцентировано внимание на их частеречную принадлежности. Выяснена распространенность темпоральных синтаксем в структуре текста. Подчеркнуто, что в украинском языке насчитывается 38 предлогов, формирующих темпоральные отношения. Охарактеризовано семантику темпоральных синтаксем. Сделан вывод о том, что темпоральные синтаксемы в этом романе широко представлены наречиями, беспредложными и предложно-падежными формами имен существительных и деепричастиями.

Ключевые слова: синтаксис, функциональный синтаксис, простое усложненное предложение, синтаксема, вторичные предикативные синтаксемы, темпоральные синтаксемы.

Handziuk Oleksandra. Temporal syntaxems in the novel by Iryna Vilde «Sisters Richynski». The article deals with functional syntax. The article highlights the simple complicated sentence. Temporal syntaxems are analyzed. The names of scientists involved in the problem of syntaxems are given in this article. The temporal syntaxems represents different parts of speech are showed in this article. The article represents a detailed analysis of the temporal syntaxems in the novel by I. Vilde

«Sisters Richynski». Spread of temporal syntaxemes in the text of this novel are considered. In the Ukrainian language exists 38 prepositions for presentation of the temporal relations. The semantics of the temporal syntaxemes are showed. Temporal syntaxemes used in novel by I.Vilde present the adverb the prepositional-case forms of the substantives case forms of the substantives and Participle II is concluded.

Key words: syntax, functional syntax, simple complicated sentence, syntaxem, secondary units, temporal syntaxemes.

УДК 811.161.2'373.611

Інна Демешко

ПРИНЦИПИ ОПИСУ СЛОВОТВІРНОЇ МОРФОНОЛОГІЇ ДЕВЕРБАТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті окреслено перспективу дослідження девербативів в українській мові в контексті теоретичних здобутків сучасної лінгвістики, розглянуто проблемні питання дериваційних відношень, напрямків словотвірної мотивації віддієслівних похідних, з'ясовано принципи опису словотвірної морфонології віддієслівних іменників. Установлено, що для девербативів найчастотнішою з усіх морфонологічних операцій є усічення, консонантні чергування та модифікації наголосу.

Зазначено, що структура та наповнення словотвірних гнізд із вершинними дієсловами залежить від словотвірних значень, сформованих певною лексико-семантичною групою твірних дієслів та словотворчим засобом, походженням та частотою вживання дієслова. На словотвірну спроможність віддієслівних утворень впливає їхня функціонально-стильова характеристика: у загальномовних питомих дієслів по-різному наповнені словотвірні зони дериваційних парадигм: це чотири- або тризонні девербативи, у вузькоспеціальних або запозичених дієслів – одно- або двозонні девербативи. Урахування семантичних, словотвірних відношень між твірним і похідним у словотвірному гнізді дає змогу виявити зв'язки, що існують між словами, утвореними різними способами словотворення.

Ключові слова: девербавити, транспозиція, словотвірна морфонологія, словотвірні гнізда з вершинними дієсловами, усічення, консонантні чергування, модифікації наголосу.

Обґрунтування наукової проблеми та її значення. У річищі системного багатоаспектного аналізу девербативів особливе наукове зацікавлення становлять дослідження словотвірної морфонології віддієслівних дериватів. Словотвірна морфонологія належить до маргі-